

עומק הפשט

גליון נושא: 'פריקה וטעינה בזמננו'

בס"ד, יום ג' פרשת ויגש, ג' טבת תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה', בבא מציא דף ל:

פריקה וטעינה גם באדם

אדם שסוּחב משאות כבדים

בגמ' (בבא מציא דף ל עמוד ב) מסופר על ר' ישמעאל בר' יוסי שראה אדם שסוּחב משא של עצים וביקש ממנו עזרה להטעינו, ור' ישמעאל בר' יוסי במקום לעזור לו קנה ממנו אותם תמורת פלגא דזוזא והפקירם. עמד הסבל וזכה בהם, חזר ונתן לו פלגא דזוזא והפקירם שוב. מבואר שצריך לעזור לאדם להטעין את המשא על כתפיו.

לשון הפסוקים: ויש להתבונן בלשון הפסוקים. בפריקה - פִּיתְרָאָה חֲמוֹר שֶׁנֶּאֱדָר רֶבֶץ תַּחַת מְשָׂאוֹ וְחִדְלָתָהּ מֵעֲזָב לוֹ עֲזָב תַּעֲזֹב עִמּוֹ (שמות כג, ה): בטעינה - לֹא־תִרְאָה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ או שוֹרוֹ נִפְלִים בְּדַרְךָ וְהִתְעַלְמָתָּ מֵהֶם הֵקֵם תִּקֵּים עִמּוֹ (דברים כב, ד): ובשני המקומות מדובר רק על בעלי חיים.

1. האם אדם בכלל בהמה

ודנו רבותינו: האם יש מצות פריקה וטעינה באדם הנושא משאוי, פריקה לעזור לו לפרוק את המשאות מעליו ולהניחם על הקרקע אם אינו יכול להניחם לבדו, וטעינה להטעין את המשאות על גבו אם אינו יכול לבדו.

וזה בעצם נדון כללי בכל המקומות שכתוב בתורה בעלי חיים אם אדם בכלל, שיש סברא לומר שאדם לא גרע מבעל חי, וכגון לענין האיסור של צער בעלי חיים. [ולענין לאו דחסימה עיין בגמ' לקמן (דף פח:)] האם שייך גם באדם, ועיין **חידושי הראב"ד** (ב"ק דף נד: ו**תורת הכרי** (סימן ערב)).

קושיית הראשונים: מפשטות סוגין מוכח שיש מצות פריקה וטעינה באדם, והקשו הראשונים הרי מבואר בגמ' (ב"ק דף נד:): דאדם נתמעט כל היכא דכתיב שור וחמור דלהנחה הקשתיו ולא לדבר אחר. ותיצרו הראשונים קושיא זו בכמה אופנים כל שיטה במהלך אחר, וכפי שיתבאר.

2. ג' דעות בראשונים

א. מצוה דאורייתא: גם באדם הנושא על גבו יש מצות פריקה וטעינה, כך מפורש ברמב"ם (ספר המצוות; לא תעשה ער, עשה רג), ובספר החינוך (מצוה תקמ, תקמא), וברשב"א (שו"ת ח"א סי' רנב, רנו, וסו"ס רנז), ובשיטת הקדמונים (ב"ק דף נד:): ובספר חרדים (פריקה בפרק כט סעיף ל, וטעינה בפרק טז סעיף מד), וברמזים של הסמ"ג (מצות עשה סימן פ'), וברלב"ג (פרשת משפטים).

וכתב הרשב"א, וכן כתב המנחת חינוך (מצוה פ' ס"ק א') בדעת החינוך שמקור הדין הוא מהגמ' כאן, מזה שלא הקשתה הגמ' שאין כאן מצות טעינה, מוכח שגם באדם יש מצות טעינה ופריקה, ולמרות שבתורה כתוב שור וחמור, הדין נאמר גם לגבי אדם.

טעם הדבר: ביאר בשו"ת הרשב"א (א' רנב), ובשיטת הקדמונים (ב"ק דף נד:), שאף שאדם אינו בכלל ההיקש לבהמה, מכל מקום לומדים מק"ו שאם משום צער הבהמה חייבה התורה לסייע, ק"ו לגבי גוף האדם שתחייב התורה לסייע לסבל שלא יצטער, ואין לומר שהוא פושע כשהטעין משא כבד שא"כ גם בבהמה הוא פושע שהטעינה משא כבד, ועוד שצריך סיוע רק ברגע הטעינה ואח"כ יכול לסחוב, ועוד שפעמים שנתקל ורובץ תחת משאו. ואם משום הפסד ממונו גם באדם ישנו שבטל ממלאכתו. באופן אחר ביאר הגר"י אברמסקי זצ"ל (חזון יחזקאל פ"ב הי"ב), שטעינה ישנו באדם כי גם טעינה בבהמה הוא משום סיוע האדם, ולענין פריקה מפורש במכילתא דרשב"י (פרשת משפטים) עֲזָב תַּעֲזֹב עִמּוֹ שדורשים מהמילה 'עמו' לרבות משא שעל כתפו.

ב. מצוה דרבנן: דעת השיטמ"ק (ב"ק סוף פרק חמישי דף נד:): בשם תלמידי רבינו פרץ שמה שכתוב בסוגין שיש פריקה באדם זה רק מדרבנן, אבל מדאורייתא פטור דלהנחה הקשתיו ולא לדבר אחר.

ג. אין מצוה: דעת הרדב"ז (שו"ת סי' תשכ"ח) שאין מצות טעינה ופריקה באדם לפי שהוא בעל שכל ולא היה לו לטעון יותר מן הראוי לו, וכעין זה מבואר בשו"ת חות יאיר (סו"ס קצא) שאין צער בעלי חיים באדם, כיון שיש לו נפש המשכלת בעי ליתובי דעתיה. והקפידה תורה רק על צער בעלי חיים שאין להם דעת ולא נפש המשכלת לסבול. משא"כ האדם מוטל עליו להתיישב בדעתו ולקבל מאהבה כל אשר יארע לו. גם הכנסת הגדולה (הלכות פריקה וטעינה סימן רעב) מדייק בדעת הרמב"ם מזה שלא הזכיר בספר 'היד החזקה' (בהל' רוצח ושמירת נפש) שאדם בכלל המצוה הזו, כמו שהזכיר בלאו דחסימה מוכח שאין אדם בכלל מצוה זו של פריקה וטעינה.

פנינים משאות כבדים

מפיל עצמו על הציבור: באופן שברי הזיקא ומלכתחילה תכנן שאנשים יעזרו לו כאשר לא יוכל לסחוב לבד, דעת הג"ר ישראל פסח פינהנדר זצ"ל (אבני ישפה ח"ב חו"מ סי' ק"י אות ב') שפטור ממצות פריקה וטעינה כמבואר בגמ' (ב"מ דף לג.) שאבידתו קודמת לאבידת אביו מקרא ד"אפס כי לא יהיה בך אביו", ומבואר בסמ"ע (סי' רס"ד סק"א) שלא דווקא אבידתו אלא כל הפסד ממון או ביטול מלאכה מחמת ההשבה, ואמנם מבואר בגמ' שם (ע"ש ברש"י ד"ה כל המקיים) שאין לדקדק להקדים את שלו אלא בהפסד מוכיח, מ"מ אם כל אחד שיצטרך איזה עבודת סבלות יוכל לבקש מאחרים לבוא לעזור לו אפי' בשכר נמצא שאנשים יצטרכו כל היום לעבוד ולא יהיה להם זמן לעצמם, וזה לא מסתבר.

וכן דעת הג"ר צבי שפיץ שליט"א (משפטי התורה, ח"א פ"ג) שפטור מצד 'איהו דאפסיד אנפשיה', אע"פ שבאדם שהטעין את בהמתו יותר מדאי מבואר בגמ' בב"מ (דף לב:): שיש חיוב פריקה וטעינה, שאני התם שודאי לא יסכן בהמתו בידים והיה בטוח שהבהמה תחזיק מעמד וטעה בשיקול הדעת, אבל אדם שיודע מראש שלא יוכל לבד בכוחות עצמו והיה יכול להזמין מראש סבל בשכר לסייע לו הוי כאבידה מדעת ואיהו דאפסיד אנפשיה ואין צריך לעזור לו אפי' בשכר.

באשה: יש להסתפק אם יש חיוב לעזור לאשה מצד מצות פריקה וטעינה לשאת משאות או לעזור לה לעלות עם העגלה לאוטובוס כשאין שם אשה שתעזור לה, דעת הג"ר ישראל פסח פינהנדר זצ"ל (אבני ישפה ח"ב חו"מ סי' ק"י אות ב') שהרי זה כמו זקן ואינה לפי כבודו המבואר בגמ' (ב"מ דף ל:): שפטור, ה"נ מי שאין דרכו להתעסק עם נשים ברחוב הוי כזקן ואינה לפי כבודו ופטור מלעזור לה. וכמבואר בסמ"ע (סימן ערב ס"ד ד') שגם בטעינה יש פסוק של וחדלת פעמים שאתה חודל בזקן ואינה לפי כבודו. [ובגמ' בדף לב: מוזכר דרשה זו לענין בהמת עכו"ם].

מאידך יש שטענו (צ.פ.) שהרי זה ממש כדברי הגמ' (סוטה כא:): היכי דמי חסיד שוטה כגון דקא טבעה איתתא בנהרא, ואמר: לא אורח ארעא לאיסתכלי בה ואצולה. כך גם כשרואה אשה מסכנה עם כמה 'פיצקעלך' לא מצליחה לעלות לאוטובוס, והוא כאדם חשוב לא עוזר לה הרי זה בגדר חילול ד'. ורק בדבר שמביא לקירוב הדעת שייך לומר אינו לפי כבודו, כגון להסיע אותה ברכבו 'טרעמפ' שיש בזה פתח למכשול. ❖

שם הדבר: ביאר בשו"ת הרשב"א (א' רנב), ובשיטת הקדמונים (ב"ק דף נד:), שאף שאדם אינו בכלל ההיקש לבהמה, מכל מקום לומדים מק"ו שאם משום צער הבהמה חייבה התורה לסייע, ק"ו לגבי גוף האדם שתחייב התורה לסייע לסבל שלא יצטער, ואין לומר שהוא פושע כשהטעין משא כבד שא"כ גם בבהמה הוא פושע שהטעינה משא כבד, ועוד שצריך סיוע רק ברגע הטעינה ואח"כ יכול לסחוב, ועוד שפעמים שנתקל ורובץ תחת משאו. ואם משום הפסד ממונו גם באדם ישנו שבטל ממלאכתו. באופן אחר ביאר הגר"י אברמסקי זצ"ל (חזון יחזקאל פ"ב הי"ב), שטעינה ישנו באדם כי גם טעינה בבהמה הוא משום סיוע האדם, ולענין פריקה מפורש במכילתא דרשב"י (פרשת משפטים) עֲזָב תַּעֲזֹב עִמּוֹ שדורשים מהמילה 'עמו' לרבות משא שעל כתפו.

ב. מצוה דרבנן: דעת השיטמ"ק (ב"ק סוף פרק חמישי דף נד:): בשם תלמידי רבינו פרץ שמה שכתוב בסוגין שיש פריקה באדם זה רק מדרבנן, אבל מדאורייתא פטור דלהנחה הקשתיו ולא לדבר אחר.

ג. אין מצוה: דעת הרדב"ז (שו"ת סי' תשכ"ח) שאין מצות טעינה ופריקה באדם לפי שהוא בעל שכל ולא היה לו לטעון יותר מן הראוי לו, וכעין זה מבואר בשו"ת חות יאיר (סו"ס קצא) שאין צער בעלי חיים באדם, כיון שיש לו נפש המשכלת בעי ליתובי דעתיה. והקפידה תורה רק על צער בעלי חיים שאין להם דעת ולא נפש המשכלת לסבול. משא"כ האדם מוטל עליו להתיישב בדעתו ולקבל מאהבה כל אשר יארע לו. גם הכנסת הגדולה (הלכות פריקה וטעינה סימן רעב) מדייק בדעת הרמב"ם מזה שלא הזכיר בספר 'היד החזקה' (בהל' רוצח ושמירת נפש) שאדם בכלל המצוה הזו, כמו שהזכיר בלאו דחסימה מוכח שאין אדם בכלל מצוה זו של פריקה וטעינה.

3. השלמת הדברים

לדעת הרדב"ז באדם שייך רק מצות וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ קְמוֹךְ (ויקרא יט יח), ומצד גמילות חסדים, ומצד לא תַעֲמֵד עַל־דַּם רֵעֶךָ (ויקרא יט טז), ומצד השבת אבידה, וכן מצד כבוד כמו שמצינו בגמ' (ב"מ דף לג.) היה אביו ורבו נושאים משאוי מניח את של רבו ואח"כ מניח את של אביו ושם מדובר מדין כבוד,

וקשה הגמ' בב"מ הנ"ל שמשמע שיש מצוה באדם. ויש לתרץ את זה בכמה אופנים: א. הרדב"ז מפרש את הגמ' בב"מ הנ"ל מצד השבת אבידה, או משום גמ"ח, או משום ואהבת לרעך כמוך. ב. אולם השואל בשו"ת הרשב"א (א' רנב) מפרש את כוונת הסוגיא משום לפנים משורת הדין. ונחלק עליו הרשב"א (שם בתשובה), והוכיח מזה שרק בהמשך הסוגיא מוזכר לפנים משורת הדין, משמע שכאן הוא מעיקר הדין. ג. ועיין באמרי הצבי (ב"ק נד:)- שהבין מדברי הרשב"א (ס' רנז) שהיתה כאן גירסא בש"ס שלפיה אכן מבואר דליכא מצות פריקה וטעינה באדם.

לסיכום: כאשר כתוב בתורה בעלי חיים אין אדם בכלל דלהנחה הקשתו ולא לדבר אחר, וצריך מקור אחר לחדש פריקה וטעינה באדם: ק"ו, או דרשא מיוחדת, או מדרבנן, או מלפנים משורת הדין, או משום מצות השבת אבידה.

וכתב הגר"צ שפיץ שליט"א (משפטי התורה א פג) שיש נפק"מ למעשה בין הדעות האם מותר ליטול שכר על הפריקה באדם, שלפי הרשב"א והחינוך שיש באדם מצות פריקה כמו בהמה אסור ליטול שכר, אבל לדעת הרדב"ז מותר ליטול שכר, שבמצות חסד אין דין שיהא בחינם דלא גרע ממצות טעינה שלא חייבה תורה בחינם (י.ש.ק.). והוסיף הגר"צ שלדינא יש לחוש לדעת הרשב"א והחינוך, שגם באדם קיים חוב פריקה בחנים דספיקא דאורייתא לחומרא. אכן על הטעינה מותר לקחת שכר מלא לכתחילה, דלא גרע מטעינת בהמה שמותר ליטול שכר. ❖

מנהג ישראל תורה סיוע לרכב שהתפוצר

עגלה: יש לדון ברכב תקוע אם יש בו מצות פריקה וטעינה דעת הערוך השולחן (ח"מ סי' ער"ב סעי' ח') שאם עגלה הנושאת משא שקעה בטיט או נפלו משאות מהעגלה או נשבר אופן העגלה מחוייב לסייע בעדו לפרוק ולטעון ולתקן כל מה שיכול ממצות פריקה וטעינה. אלא שיכול ליטול על זה שכר כיון שלכא צער בעלי חיים דרך במקום צער-בעלי-חיים חייבה תורה לעשות בחינם.

מכונית: לענין מכונית דעת הגרש"ז אורבך זצ"ל (ליקוטי שמאי ח"ב שמות עמוד 196), וכן מבואר בשו"ת פאת שדך (סי' קס"ד) שבין חיוב פריקה ובין חיוב טעינה שייך רק בבעלי חיים ולא במכונית, שאמנם רק בפריקה מוזכר להדיא ענין הצער-בעלי-חיים אבל גם בטעינה החיוב הוא בצירוף קצת צער-בעלי-חיים שיש גם בטעינה כמבואר בגמ' בב"מ (דף לא.) שיש צעב"ח גם בטעינה [והוא שכאשר אחד מטעין לבד מצטערת הבהמה כמבואר בשיטמ"ק שם בשם הריטב"א], ומה שכתוב בגמ' (בדף לב.) 'ומה טעינה דלית בה צער בעלי חיים' הכוונה דליכא צערא כולי האי כמו בפריקה.

אמנם יש לדון בזה ע"פ הסברה המוזכרת ברמב"ם (פרק י"ג מרוצח הלכה ט') ובשר"ע (סי' ער"ב סעי' ח') שאם הבהמה של עכ"ם והמשא של ישראל ואין העכ"ם מחמר אחר בהמתו [ע"ש בגמ' חייב לפרוק ולטעון משום צערא דישאל, ומבואר בסמ"ע (ס"ק י"ב) שפריקה חייב בכל גווני משום צעב"ח, ורק לגבי טעינה צריך להגיע לצערא דישאל, ופי' בסמ"ע (ס"ק י"ג) שהצערא דישאל הוא שיצטרך לשהות שם אם לא יסייעו לטעון וכמבואר ברש"י (דף לב: ד"ה משום צערא דישאל), וגם ברכב יש יש צער שיהיו (ג.ו.) וצ"ע. ויש לציין למה שהסתפק הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד) באופן שצריך לדחוף את הרכב מאחורה, ובעל הרכב יושב בפנים ומתניע האם נקרא 'עמו' וחייב או שאינו נחשב עמו ופטור. ❖

הערות מבני החבורה

'לעצור טרעמפ'

שאלה:

בעל רכב רואה את חברו מחכה לטרמפ, או שרואה בני אדם נסחבים עם סלים, או שעצם ההליכה קשה עליו בחורף כשיורד גשם או בקיץ בימים חמים ויש מקום ברכבו, האם מחוייב לעצור לו ולהציע את עזרתו ולהעלותו על רכבו או לא. בפרט כאשר ממילא נוסע בכיוון היעד וזה בכלל זה נהנה זה כמעט אינו חסר. מובן מאילוי שיש להזכיר את הוראת גדולי ישראל שאין לבחורים לעצור טרמפים, ובימינו הדבר עלול להיות סכנה ממש והכיפה על הראש אינו ראה שהרי היו מחבלים מחופשים ליהודי עם כיפה. והנדון הוא באופן שמכיר את בעל הרכב שעוצר ואין שום חשש.

לבקש כסף: עוד יש לדון האם מותר לו לבקש כסף על כך, והנדון האם זה נכלל במצות פריקה וא"כ אסור לו ליטול שכר על כך, או הוי רק מצות חסד ומותר לו לבקש כסף דלא גרע מטעינה שמותר לבקש כסף.

תשובה:

חיוב מדין פריקה: דעת הגר"י יצחק יעקב פוקס שליט"א (הליכות בין אדם לחבירו עמוד תי הערה ז) שלדעת הרשב"א והחינוך שגם כלפי אדם יש מצות פריקה וטעינה, הוא מחוייב להעלות על רכבו שהוי בכלל מצות פריקה וטעינה כאשר סוחר סלים כבדים וגם כאשר הם עצמם המשא שאין להם כח ללכת. וגם הפסד זמן נחשב צער שמחייב במצות פריקה כמבואר ברש"י (דף לב: ד"ה משום צערא דישאל) ששיהיו נחשב צערא דגופא. ולפי זה לכאורה אסור ליטול כסף על כך כמו בפריקה. וחולק עליו הגר"י ישראל דוד הארפענעס שליט"א (בספרו כללא דאבידתא) שמצות טעינה הוא רק לעזור לסדר את המשאות אבל לא מצינו מצוה לסחוב את החפצים של השני, ורק מצד "ואהבת לרעך כמוך" יש מצוה לעזור לסחוב (ג.ו.). עוד העירו (ב.ש.) שיש הוצאה כספית מחמת הטרמפ שהרכב צורך יותר דלק מחמת ריבוי הכובד, ואינו מחוייב להוציא מעות על פריקה.

מצות הכנסת אורחים: וידוע דברי הסטייפלער זצ"ל (הליכות בין אדם לחבירו עמוד תי הערה ז) וכן שמעתי בשם הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל שלקחת 'טרמפ' הוא בכלל מצות הכנסת אורחים. וכתב בספר ברכת האורח (סימן ג') שלפי"ז צריך להשתדל לעבור ברכבו במקומות שיש אנשים כמו אברהם אבינו נטע אהלו על הדרך ופתח דלתות לארבע רוחות כדי שיכנסו אנשים לביתו. וכתב בספר דבר בעתו (חודש אב) בשם הרה"ק רבי אהרן מבעלז זצ"ל שכיון כמעט ואין היכי תמצאי לקיים מצות הכנסת אורחים שלא מצוי בני אדם שאין להם מה לאכול והיכן לישון אבל ברכב הוא הכנסת אורחים מהודרת. וכן כתב הגר"י אליקים דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא 68 עמוד לא) לדייק מדברי החפץ חיים (בספר אהבת חסד) שאם אין יכול לכבד האורח בכל חלקי חיוב אכילה ושתייה, יכבדו במה שיוכל. וא"כ גם ברכב כך שמכבדו בנסיעה למקום חפצו. ולדיעה זו יש לציין למה שכתב המהרש"ם (דעת תורה סימן של"ג) בשם שו"ת עטרת חכמים (יו"ד סימן ה') שאם האורחים משלמים כסף אין זה בכלל אורחים.

מצות גמילות חסדים: וכתב הגר"י אליקים דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא 68 עמוד לא) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שהסעה במכונית אינו מקיים הכנסת אורחים כי זה תלוי באכילה ושתייה רק מצות חסד ע"כ. ויש כאן גמילות חסדים בגופו וממונו ביחד. וידוע דברי הרמב"ם (הלכות אבל יד א) שגמילות חסדים היא מצוה דאורייתא וכלולה במצות וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ קְמוֹךְ (ויקרא יט יח).

לא ישפוך: הגר"ר משה פינשטיין זצ"ל כשהיה נוסע במכונית ע"י עוזרו היה מבקש לעצור לאנשים עפ"י הגמ' ביבמות דף יא: לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים לו (אליבא דהלכתא 68 עמוד לא).

סגולה: וחשוב לדעת שכתב הגר"י יוסף פלאגי זצ"ל (בספרו תוכחת חיים פרשת וירא עמוד עח) מעשה נורא שבזכות הכנסת אורחים ניצול כל ביתו מהשריפה, וגם בהכנסת אורחים ברכב הוא שמירה וסגולה לינצל מתאונות דרכים, ושלוחי מצוה אינם ניזוקין (אליבא דהלכתא 69 עמוד קכ).

פטור: אכן כבר האריך הגר"י יוסף ליברמן שליט"א (שו"ת משנת יוסף ח לט) שלמרות שיש בזה מצות חסד והרבה פעמים הוא בכלל זה נהנה זה לא חסר, מכל מקום אי אפשר לכפות על כך ולא דמי למידת סדום כי יכול להיות הרבה סיבות מדוע האדם לא מעלה את הטרמפיסט. כגון באופן שיושבים ברכב בעל ואשתו או הורים וילדיהם ואינם מעוניינים שישמעו אחרים דברים הנשמעים שם, ולקיימת הנוסעים גורמת צער ועוגמת נפש שצריך לשתוק כל הנסיעה ולפעמים כרוך בו גם הפסד ממון כגון כשיש ברכב דיבורית ומדבר בדרך בטלפון בעיני עסקיו, וכשם שאין חייב אדם לארח בביתו את כל המעוניין בכך הוא הדין ברכבו, ועוד שיש אנשים שטורקים את הדלת ומזיקים לרכב, ועוד שיש שמאלצים את הנהג 'להקפיץ' אותם עד הבית. ומכל מקום הסיק שם שממדת גמילות חסדים היא לטרוח בגופו ובממונו ובזמנו לעזור לאנשים בכל מצב. ❖